

Mateřství z pohledu několika generací

Bc. Pavlína Hrnčířiková

Diplomová práce
2011

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd
akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Pavlína HRNČIŘÍKOVÁ**
Osobní číslo: **H09203**
Studijní program: **N 7501 Pedagogika**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Generační pohledy na mateřství**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.
Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti mateřství, rodiny.
Příprava metodiky výzkumné části.
Realizace kvalitativního výzkumu.
Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.
Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

HANÁKOVÁ, P. a HECZKOVÁ, L. a KALIVODOVÁ, E. (eds.) V bludném kruhu: Mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity. Praha: Slon, 2006. ISBN 8086429490.

MATĚJČEK, Z., POKORNÁ, M. Radosti a strasti. Kojenci a batolata. Jinočany: H+H. 1995. ISBN 8085787660.

MURPHY, A. P. Sedm etap mateřství. Jak milovat své děti a neztratit sama sebe. Ostrava: Domino, 2005. ISBN 8073032694.

OAKLEYOVÁ, A. Pohlaví, gender a společnost. Praha: Portál, 2000. ISBN 8071784036.

RENZETTI, C. M. Ženy, muži a společnost. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 8024605252.

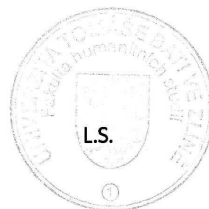
Vedoucí diplomové práce: **doc. PaedDr. Marcela Musilová, Ph.D.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce: **19. ledna 2011**

Termín odevzdání diplomové práce: **29. dubna 2011**

Ve Zlíně dne 19. ledna 2011

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
ředitelka ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 29. 4. 2011

.....*Bohdana Hněvňáková*.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídí k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Diplomová práce „Mateřství z pohledu několika generací“ mapuje individuální pohledy matek tří generací na jejich mateřství a jeho proměny v čase. Teoretická část se věnuje sociobiologickému a sociokulturnímu pojetí mateřství, historii mateřství ve 20. století, a historickému pohledu na dětství v českém prostředí ve 20. století. Praktická část se zabývá průzkumem individuálních zkušeností oslovených žen s mateřstvím. Cílem je na základě výpovědí a příběhů matek tří generací najít proměny a stálosti mateřství v čase. K dosažení výzkumného cíle byla použita metoda polostrukturovaného rozhovoru.

Klíčová slova: mateřství, historie mateřství, historie dětství, prožívání mateřství, generační pohled, těhotenství, porod, rodičovská dovolená, péče o dítě

ABSTRACT

The thesis „Motherhood from the perspective of several generations“ is focused on individual views of several generations of mothers on their motherhood and the changes during the time. The theoretical part of the thesis is devoted to the socio-biological and socio-cultural approach to the motherhood, history of the motherhood in 20th century and childhood in Czech society in 20th century. The practical part of the thesis is focused on survey of individual experience of woman with motherhood. The purpose of this thesis is to find permanent and changing elements of motherhood. The semi-structured interview method was used for the research.

Keywords: motherhood, history of motherhood, history of childhood, generational perspective, pregnancy, childbirth, parental leave, childcare

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Motto

„Velká pýcha tohoto světa je dílem matek.“

Maxim Gorkij

Poděkování

Děkuji doc. PaedDr. Marcele Musilové, Ph.D. za čas, který věnovala mému odbornému vedení a za cenné rady a připomínky, které mi poskytovala během zpracování diplomové práce.

Poděkování patří i ženám, které poskytly svůj čas pro výzkumné rozhovory a ochotně se se mnou podělily o své zkušenosti z oblasti mateřství.

OBSAH

ÚVOD.....	11
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 MATEŘSTVÍ.....	13
1.1 SOCIOBIOLOGICKÝ POHLED NA MATEŘSTVÍ	13
1.2 SOCIOKULTURNÍ POHLED NA MATEŘSTVÍ.....	15
2 HISTORIE MATEŘSTVÍ VE 20. STOLETÍ.....	17
2.1 POČÁTEK 20. STOLETÍ.....	18
2.1.1 Vliv emancipace na mateřství	18
2.1.2 Psychoanalýza a její vliv na vnímání mateřství	20
2.2 ŽENA A MATEŘSTVÍ - 50. LÉTA 20. STOLETÍ	21
2.2.1 Vývoj názorů na mateřství v druhé polovině 20. století v českém prostředí.....	22
2.3 DEVADESÁTÁ LÉTA 20. STOLETÍ	24
3 PODOBY DĚTSTVÍ V ČESKÉM PROSTŘEDÍ DO ROKU 1989.....	26
3.1 PRVNÍ POLOVINA 20. STOLETÍ.....	26
3.2 DRUHÁ POLOVINA 20. STOLETÍ.....	27
II PRAKTICKÁ ČÁST	29
4 METODOLOGIE VÝZKUMU.....	30
4.1 HLAVNÍ VÝZKUMNÝ CÍL A DÍLČÍ VÝZKUMNÉ CÍLE	30
4.2 DRUH VÝZKUMU	30
4.3 VÝZKUMNÝ VZOREK	31
4.4 METODA ZPRACOVÁNÍ DAT	32
5 EMPIRICKÁ ČÁST.....	34
5.1 RODINA A	34
5.1.1 Ludmila	34
5.1.1.1 Mateřství	34
5.1.1.2 Těhotenství.....	34
5.1.1.3 Porod.....	34
5.1.1.4 Výchova	35
5.1.1.5 Role partnera.....	35
5.1.1.6 Zaměstnání.....	35
5.1.2 Marie	36
5.1.2.1 Mateřství	36
5.1.2.2 Těhotenství.....	36
5.1.2.3 Porod.....	36
5.1.2.4 Výchova	36
5.1.2.5 Role otce	37
5.1.2.6 Návrat do zaměstnání.....	37

5.1.3	Michaela.....	37
5.1.3.1	Mateřství.....	37
5.1.3.2	Těhotenství.....	38
5.1.3.3	Porod.....	38
5.1.3.4	Výchova.....	38
5.1.3.5	Role otce.....	38
5.1.3.6	Návrat do zaměstnání.....	39
5.2	RODINA B.....	40
5.2.1	Anežka.....	40
5.2.1.1	Mateřství.....	40
5.2.1.2	Těhotenství.....	40
5.2.1.3	Porod.....	40
5.2.1.4	Výchova.....	40
5.2.1.5	Role otce.....	41
5.2.1.6	Návrat do zaměstnání.....	41
5.2.2	Hana.....	41
5.2.2.1	Mateřství.....	41
5.2.2.2	Těhotenství.....	41
5.2.2.3	Porod.....	42
5.2.2.4	Výchova.....	42
5.2.2.5	Role otce.....	42
5.2.2.6	Návrat do zaměstnání.....	42
5.2.3	Hana.....	43
5.2.3.1	Mateřství.....	43
5.2.3.2	Těhotenství.....	43
5.2.3.3	Porod.....	43
5.2.3.4	Výchova.....	43
5.2.3.5	Role partnera.....	43
5.2.3.6	Návrat do zaměstnání.....	44
5.3	RODINA C.....	45
5.3.1	Jana.....	45
5.3.1.1	Mateřství.....	45
5.3.1.2	Těhotenství.....	45
5.3.1.3	Porod.....	46
5.3.1.4	Výchova.....	46
5.3.1.5	Role partnera.....	47
5.3.1.6	Zaměstnání.....	47
5.3.2	Petra.....	47
5.3.2.1	Mateřství.....	47
5.3.2.2	Těhotenství.....	48
5.3.2.3	Porod.....	48
5.3.2.4	Výchova.....	48
5.3.2.5	Role otce.....	49
5.3.2.6	Zaměstnání.....	49
5.3.3	Aneta.....	49
5.3.3.1	Mateřství.....	49
5.3.3.2	Těhotenství.....	49
5.3.3.3	Porod.....	50

5.3.3.4	Výchova	50
5.3.3.5	Role otce	50
5.3.3.6	Návrat do zaměstnání.....	50
6	INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	51
	ZÁVĚR	53
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	54

ÚVOD

Diplomová práce se věnuje jedné z nejdiskutovanějších oblastí v rámci „ženské otázky“, a to problematice mateřství. Chci se zaměřit spíše na samotné pojetí mateřství, na to jaké představy ženy s mateřstvím spojují, než na jeho konkrétní podoby.

V průběhu relativně krátké doby došlo ve společnosti k mnoha změnám. Společnost se stala otevřenější vůči různým alternativám. Neměnným faktem však zůstává to, že pouze žena může být matkou. Je to dáno její biologickou podstatou.

Teoretická část je věnována sociobiologickému a sociokulturnímu pohledu na mateřství. Dále se zabývá mateřstvím v průběhu dvacátého století a historickému pojetí dětství v českém prostředí dvacátého století.

Praktická část se skládá ze tří případových studií, které jsou vytvořeny na základě výpovědí a příběhů matek tří generací. Cílem je najít proměny a stálosti mateřství v čase. Výzkum je tedy zaměřen na obsah mateřství.

Pro mě osobně je toto téma velmi zajímavé, vnímám ho jako společensky a vědecky důležité. Mateřství chápu jako velmi významnou část života ženy, která každou ženu hluboce ovlivňuje, je spjata snad s nejsilnějšími emocemi. V diplomové práci o mateřství hovoří samy ženy, matky. Chci znát pocity žen s mateřstvím spjaté a myslím si, že samotné výpovědi žen mají velký význam.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 MATEŘSTVÍ

Pro zkoumání problematiky mateřství je nutné si tento koncept vymezit. Existuje několik pohledů na mateřství. V obecné rovině se mateřstvím rozumí vztah matky a dítěte. Základním faktem tedy je, že mateřství je záležitostí výhradně ženy. Pouze žena může být matkou, neboť je to právě žena, kdo je k roli matky geneticky předurčen.

1.1 Sociobiologický pohled na mateřství

Pro sociobiologický přístup je určujícím vztahem pro rodinu vztah matky a dítě, nikoliv vztah muže a ženy. Dítě se v takovémto vztahu, jehož základní sociální vazbou je osa matka - dítě, učí individualizovanému vztahu a má možnost rozvinout svou schopnost lásky. (Možný, 1999)

Sociologický přístup pracuje s předpokladem, že mateřství je biologicky podmíněnou záležitostí. Mateřství je chápáno jako přirozený pud, předpokládá ženiny vrozené schopnosti se o dítě postarat. Sociobiologický přístup tak pracuje s tezí větší emotivnosti žen, která ženám zaručuje jisté propojení s dítětem, možnost předvídat přání a potřeby dítěte. Teorie tak automaticky ženám připisuje vlastnosti jako větší citlivost a vnímavost v mezilidských vztazích, ale také větší emoční labilitu než je tomu u mužů, kteří jsou považováni za otevřenější a nezávislejší než ženy. (Oakley, 2000)

Dle sociobiologického pohledu je primárním zájmem obou pohlaví zachování rodu, k tomu však využívají muži a ženy odlišné strategie. Zatímco mužé pudí k reprodukčnímu chování zejména kvantita (zajistit si maximálně možný přenos svých genů) a nalézt pro své potomky vhodnou matku (základními kritérii jsou především zdraví a mládí). Pro ženu je rozhodující kvalita partnera (jeho genetického kódu) a schopnost se o své děti postarat. (Ridley, 1999) K těmto rozdílným reprodukčním strategiím došlo v důsledku evoluce. (Wilson, 1993) Sociobiologický přístup toto reprodukční chování chápe jako vrozené a není v moci ani společnosti, kultury či výchovy toto jednání nijak změnit. Ze sociobiologického pohledu je tedy monogamní svazek nepřirozený způsob reprodukce.

Sociobiologická teorie je velmi úzce propojena s tradičním vnímáním a rozdělením mužských a ženských rolí. Role ženy je naplněna skrze péči o domácnost a děti, neboť to má v sobě geneticky zakódováno. Muž je zase zobrazován jako lovec.

Nicolson (2001) uvádí, že pokud je žena schopna otěhotnět a následně porodit, je schopna se o dítě i postarat. Ruddick (1991) však vidí zásadní rozdíl v tom být „rodičkou“, k čemuž je žena jako jediná skutečně biologicky předurčena, a v tom být „matkou“.

Podle Campione (1941) je nutné rozlišovat mezi „mateřským pudem“ a „mateřskou láskou“. „Mateřský pud“ je podle ní totiž vrozený (zajišťuje tak přežití rodu), péčí o dítě a porozumění dítěti se nemusí učit, neboť je součástí každé matky. Proměnou „mateřského pudu“ pak vzniká „mateřská láska“. Samo mateřství je pak chápáno jako potřeba, a již samotné hraní s panenkou je přípravou na mateřství, je projevem lásky a budoucího mateřství. Teorie o vrozeném mateřském instinktu má své zastánce i odpůrce. Potvrzením tohoto pudu je pro mnohé nastavení „biologického zrcadla“ v chování osmiletých dívek a devítiletých chlapců vůči kojenci. Úlohu matky pak adolescentním dívkám připomíná každá menstruace. (Říčan, 1990) Podle Bartletta (1995) však nelze přesvědčivě vyloučit, že je toto lidské chování ovlivněno učením a prostředím.

Sociobiologická teorie je tedy základem mýtu o mateřském pudu, protože mateřský pud by měl být vlastní každé ženě a každá žena by měla toužit stát se matkou. Selhání matky ve své mateřské roli je pak přisuzováno právě nepřítomnosti mateřského pudu. Aplikací tohoto mýtu na současné mateřství, tak lze vysvětlit selhání matek v jejich rolích. (Nicolson, 2001)

Podle Matějčka (1989) je lidské chování řízeno pohlavním a rodičovským pudem. Možnost a schopnost mít děti považuje za přírodní zákon, naopak bezdětnost je nepřirozená. Se znaky sociobiologické determinace se můžeme setkat také v teoriích Freuda, Junga či Parsonse. (Renzetti a Curran, 2003) Všechny tyto teorie chápou „muže“ a „ženu“ jako normativní pojmy a tradiční představa rodiny je přijímána jako norma.

Zastánci sociobiologického přístupu tedy hovoří o biologické determinaci, podle nich nejenže jsou ženy předurčeny k rození dětí, péči o ně, ale mateřství je má automaticky naplňovat štěstím. Mateřství je chápáno jako zdroj ženského štěstí.

1.2 Sociokulturní pohled na mateřství

Sociokulturní pohled nevidí v lidském chování primárně biologickou podmíněnost (s výjimkou biologických potřeb jako je potřeba potravy, pití, spánku apod.), za důležitější považuje vztah člověka a společnosti. Odmítá tezi geneticky podmíněného instinktivního chování. Významnější vliv na lidské chování má společnost a kultura, v níž daný jedinec žije. (Giddens, 1999)

Sociokulturní pojetí pracuje s pojmem gender. Gender je jakýmsi sociálním konstruktem, který definuje určité vlastnosti a transakce náležící pouze jednomu pohlaví. (Gjurichová, 1999) Gender tedy vytváří sociální role, které mají pomoci jedinci orientovat se v dané společnosti a umožňuje tak sociální kontrolu. Každá kultura pak jednotlivé role chápe rozdílně, pro všechny je však určující pohlaví. Již od narození jsou děti vedeny k tomu, aby se jednodušeji zařadil do svých genderových rolí - zatímco pro chlapce je typická modrá barva, děvčatům je přisuzována barva růžová. Ztotožnění se se svou genderovou identitou probíhá velmi brzy, již ve dvou letech, a zpravidla se již nedá změnit. (Oakley, 2000)

Těhotenství a mateřství ovlivňuje daleko více jevů – sociokulturní prostředí, z něhož pochází, ale také to, ve kterém se právě nachází samotná osobnost matky a dítěte, partner, rodinné a socioekonomické zázemí aj. Možnost zplodit potomka nevypovídá nic o schopnosti se o něj postarat. Každé historické období považovalo v chování matky za přirozené něco jiného. Mateřství se tak považovat za naučenou zkušenost.

Janoušková (2004) bere mateřství jako na sociální konstrukt, jehož podstatou je tradiční rozdělení rolí muže a ženy, uspokojování dětských potřeb, sociální systém (který umožňuje ženě zůstat doma s dítětem) a chápání ženství skrze mateřství.

Sociokulturní pohled nevidí, na rozdíl od biologického přístupu, problém v bezdětnosti. Bezdětnost nechápe jako něco nepřirozeného ani něco, co by mělo být ze strany společnosti kritizováno. Mateřstvím rozumí poselství, kterému by se měla žena plně věnovat a neměla by zároveň cítit, že mateřstvím ztrácí čas, promarnuje své vzdělání nebo se nerealizuje jiným způsobem. Ze strany společnosti by žena měla cítit uznání, za to že na sebe vzala jeden z nejdůležitějších úkolů pro budoucnost společnosti. (Možný, 1999)

Mateřství a těhotenství tedy nelze chápat pouze z genetického pohledu, je nutné si uvědomit, že vztah matky a dítěte v prenatálním období není čistě biologický. (Lenderová,

2006) Hlavní rozdíl v biologickém a sociokulturním přístupu tedy tkví v otázce vrozených předpokladů – zatímco biologický pohled jim připisuje absolutní důležitost, sociokulturní pohled odmítá podmíněnost genetických předpokladů pro určitý druh chování. Jakékoliv společenské rozdělení ženských a mužských rolí je pouze výsledkem vlivu kultury a výchovy. Důkazem toho, že mateřství je skutečně naučenou zkušeností, vidí sociokulturní přístup v tom, že jak se měnila společnost, měnil se i pohled a přístup k mateřství. Sociokulturní pohled také ženě přiznává právo svobodně volit v otázce mateřství.

2 HISTORIE MATEŘSTVÍ VE 20. STOLETÍ

Rozdílné pojetí mateřství napříč kulturami a časovými obdobími poukazuje na fakt, že mateřství nelze vnímat dle geneticky podmíněného vzorce, jako neměnnou zákonitost. Vztah společnosti k matce a celkový postoj k mateřství je založen na mnoha faktorech, jedním z nejvýznamnějších je hodnota dítě, jeho potřeby. Každé historické období a kultura zaujímaly k mateřství rozdílné stanovisko. Nezanedbatelný vliv měla i výchova a cíl výchovy, který v sobě odrážel společností uznávané ctnosti dané doby.

V preindustriální době byly těhotenství a porod spojeny s četnými rituály a obřady, středověká společnost se projevovala nízkou citovou vazbou na dítě, i díky vysoké dětské úmrtnosti. Žena sice porodila vysoký počet dětí, nicméně jen málo z nich se dožilo dospělosti. Všechny porody však byly rozloženy do celého plodného období ženy. Věkové rozdíly mezi přeživšími sourozenci tak byly značné a nebyly ničím neobvyklým.

K genderovému rozdělení mocenských rolí došlo podle Možného (1999) až s nástupem moderní společnosti. Byla to právě moderní společnost, kdo rozdělil společenskou sféru na veřejnou a soukromou. Veřejnou oblast reprezentoval muž, který se orientoval výhradně na pracovní záležitosti. Žena byla svou péčí o domácnost a děti „vyloučena“ do sféry soukromé. (Havelková, 2002) Tímto „vyloučením“ se žena stává ekonomicky závislou na muži, který je výhradním ekonomickým zdrojem rodiny.

Tato kapitola je tedy věnována historickým proměnám mateřství v čase, zaměřená výhradně na dvacáté století. Současný vztah matky a dítěte se velmi odlišuje od podob tohoto vztahu v dřívějších historických epochách. Právě tato historická proměnlivost je hlavním protiargumentem vůči sociobiologické determinaci, neboť tak jak se měnila společnost, měnil se i vztah matky a dítěte. Je to totiž hlavně společnost, kdo svými cíli usměřuje celkové směřování společnosti a všech jejích aspektů, tedy i mateřství. Pohledy na mateřství se měnily postupně a průběžně, největší zlom v postoji společnosti k matkám a dítěti nastal v posledních dvou staletích.

2.1 Počátek 20. století

S postupem doby se tedy mateřství a dítě stává ceněnou hodnotou, přičemž zdravé dítě potvrzuje matčino ženství. Koncem 19. století se do popředí vědeckého zájmu dostávají potřeby dítěte, nepostradatelné pro jeho zdravý vývoj. K naplnění těchto potřeb dochází skrze matku. Společnost tak začíná sledovat, jak matka dostojí svým mateřským povinnostem.

Původ současného ideálu vzorné ženy a matky můžeme nalézt ve středostavovské měšťanské rodině devatenáctého století. Právě z této doby pochází idea ženy v domácnosti, která je nejen vzornou manželkou, ale také hodnou matkou. Na domácnost však nebyla sama – o jídlo se starala kuchařka a o děti zase pečovala chůva. Tato podoba ženy v domácnosti přetrvala až do počátku 20. století.

2.1.1 Vliv emancipace na mateřství

Začátek 20. století se nese ve znaku překotných změn - rychlý rozvoj průmyslové výroby, roste prosperita rodiny. Dochází k výrazné ženské emancipaci, veřejná a soukromá sféra přestává být, díky prosazení volebního a majetkového práva pro ženy, už tolik striktní a nepropustná.

Společnost se otevírá, začíná se mluvit i o výhradně ženských tématech, ženy se mohou svobodně scházet, zakládají se první dívčí školy a gymnázia. Ženy ukazují svou nezávislost i skrze módu a oblečení, krátké střihy vlasů. Zaměstnaná žena již není ničím neobvyklým. Ženě se tak dostává uznání ve veřejné sféře a právě v tomto období byly položeny základy ženské dvojí role. Žena až doposud zastávala roli matky a pečovatelky, vytvářela rodinné zázemí. Svůj podíl na vyšší zaměstnanosti žen měla také druhá světová válka, do té doby bylo zaměstnání žen, neježe velmi neobvyklé, mnohdy také nežádoucí, aby finančně zajištěná žena šla pracovat. Druhá světová válka však přinesla obrat, neboť ženin plat se stal často jediným zdrojem rodinného příjmu.

Industrializace a možnost zapojení žen do veřejného života však nepřinesla jen pozitivní stránku emancipace. Velkým problémem se stal odchod otců od rodin kvůli pracovním povinnostem. I to mělo svůj velký podíl na směřování žen do veřejné sféry. Ženina hlavní role se z matky-pečovatelky posouvá také do role matky-spoluživitelky. V městech, kde nebyla pro ženy možnost pracovat v zemědělství, si ženy vydělávaly zejména jako posluhovačky, braly domů podnájemníky nebo si práci nosily domů (šily apod.). Ženy se tak

snažily skloubit svou tradiční roli matky a zároveň vyhovět náročným finančním nákladům rodiny.

Odchod otců za finančním zajištěním rodiny a přenesením téměř všech povinností na ženu v sobě neslo i mnohem závažnější problémy. Absence otcovy přítomnosti v rodině pře téměř nesla veškerou výchovu na ženu. Největší důsledky to mělo především na syny. Otec se tak dostává do obtížné pozice, i přes svou nepřítomnost v rodině si sice zachoval autoritu, ale stal se otcem trestajícím. V druhém případě se jeho nepřítomností přerhaly vazby mezi ním a dětmi, a on se tak stává otcem lhostejným či nedůsledným. (Horská, 1999)

Dnešní selhávání mužů ve své roli, tak má svůj počátek právě na počátku minulého století. Společnost se sice stala průmyslovou, ale rodina zůstala i nadále patriarchální. Podle Příhody (1992) má na tom svůj podíl viny i matka. Matka je pro dítě ztělesněním všeho dobrého, svou náročnou roli však nemůže být schopna zvládnout bez dostatečné podpory. Tím, kdo jí má poskytnout dostatečné záruky, aby se mohla na svou úlohu matky plně koncentrovat, je otec dítěte. Zdvojení matčiny role (role matky a spoluživitelky) však přinesla ono problematické „vyvlastnění rodiny“, tedy jakýsi přenesený odchod nejen otce, ale také matky. Příhoda (1992) tak v přeneseném slova smyslu viní průmyslovou společnost z dnešních rodinných problémů, neboť dětem začala „brát“ rodiče. Děti tak v osobě otce ztratily vztažný identifikační vzor, matka se musí vyrovnat s novou situací a je nucena si vytvořit novou roli a status. Děti, které sledují otcův odchod, matčinu reakci na něj, nemohou nijak reagovat a jejich vývoj je změněn.

Příhoda (1992) tak nevidí v emancipaci svobodné a dobrovolné osamostatnění ženy, ale pouze zoufalý pokus o nahrazení a zaujmutí mužova místa v rodině.

Absolutní opuštění dítěte nastává o několik generací později, kdy se začne z rodiny vytrácet i matka. Příčinou tohoto odchodu může být finanční nedostatek, častěji to však je „seberealizace“, kterou Příhoda (1992) vidí jako zpětné nabytí sebevědomí po mužově odchodu, žena chce vědět, za čím její muž odchází. Děti tak své opuštění prožívají nadvoakrát, nicméně odchod matky pro ně má mnohem závažnější dopad, než je tomu u odchodu otcova. S otcovým opuštěním se sice vytrácí záruka řádu, jež byl od otce nastolován i vyžadován. To, co však přímo poškozují „dětskou duši“ je odchod matky. (Příhoda, 1992)

2.1.2 Psychoanalýza a její vliv na vnímání mateřství

Postoje k mateřství velmi ovlivnily nově vznikající psychologické teorie, zejména psychoanalýza Sigmunda Freuda. Podle Freuda je normální ženou pouze žena toužící po dítěti. Tato touha je výsledkem komplikovaného biologického vývoje ženy. Žena, která dítě nechce či po něm netouží, není normální, a v jejím biologickém vývoji musela nastat chyba. Freud rozlišuje dobrovolnou a nedobrovolnou bezdětnost. Pokud žena z nějakého důvodu děti mít nemůže, je společností litována, jestliže se však žena rozhodne nemít děti z vlastní vůle, je společností odsouzena a pokládána za duševně nemocnou. Freudova teorie o mateřství je tedy potvrzením sociobiologického determinismu, Freud bere mateřství jako přirozenou a nepostradatelnou součást ženské identity. Žena je ženou skrze mateřství. (Badinter, 1998)

Podle psychoanalýzy je to jediné matka, kdo nese odpovědnost za štěstí svého dítěte. Matčino počínání a její vztah k dítěti jsou hodnoceny z hlediska uspokojení dětských potřeb. V psychoanalytické teorii je matka nepostradatelná. Pokud matka chybí či dostatečně neplní své mateřské povinnosti, pak to dítě poznamená. Špatné matky, které své mateřské závazky plnily špatně, jsou společností odmítány a odsuzovány. Psychoanalýza za veškeré problémy dítěte viní matku, neboť je to ona, kdo nese odpovědnost za vývoj dítěte. Psychoanalytický přístup říká, že matka nemusí být zlá, je však nemocná. (Badinter, 1998)

Helen Deutschová (Badinter, 1998) ve své teorii navázala na Freuda. Normální žena v sobě skrývá tři kvality: pasivitu, masochismus a narcismus. Obrácením agrese dovnitř vznikne masochismus, který je podle Deutschové nutný pro sexuální akt, mateřství a rozmnožování, protože všechny tyto akty jsou spojeny s utrpením. Jedině žena tak dokáže snést jakékoliv utrpení a bolest. Může se také stát, že v sebeobětování a bolesti najde zalíbení, neboť jí tak velí přirozený instinkt. Masochismus je spojen s narcismem, který ženě skrze sebelásku brání naprosté sebedestrukci. Pokud žena vnímá i jiné než pouze mateřské tužby, zažívá také konflikty, které jí brání být dobrou matkou. Žena je tak neustále vystavena konfliktu, kdy si musí vybírat mezi mateřstvím a vlastní seberealizací. Na jedné straně je žena povzbuzována k uplatnění své individuality, na straně druhé je vyzývána, aby se jí vzdala. (Sayersová, 1999)

2.2 Žena a mateřství - 50. léta 20. století

Jestliže se počátek minulého století nesl v duchu ženské emancipace, období po druhé světové válce opět přináší představě o ženě jako o matce pečovatelce, jejíž štěstí hlavní je právě domácnost a děti. Jistý zlom nastal až v 60. letech, kdy ženy získaly právo na potrat, a získaly tak kontrolu nad svým tělem. Ke zrovnoprávnění mužů a žen došlo také v pracovní oblasti. (Havelková, 2002) Konec druhé světové války a mírové nadšení přinesly i zvýšenou porodnost.

Po druhé světové válce jsou v Evropě nastolovány režimy, které hlásají vybudování sociálně spravedlivé spravedlnosti, státy blahobytu, které počítají s mužem, jež svou rodinu ekonomicky zabezpečí. Ženy, které v době války zaujaly mužské pracovní pozice jak v hospodářství, tak také v průmyslu a službách, jsou těmito politickými systémy zatlačeny zpět do domácnosti. (Možný, 2006)

Obdobná situace nastala i v západní společnosti, která se snažila vrátit ke svým konzervativním tradicím. Sociálním dávkami se západní státy snažily kompenzovat finanční propad početnějších rodin, ve kterých byl pouze jeden živitel – muž. Západní společnost vůbec nepochybovala o rozdělení rolí mezi mužem a ženou, přirozenou a samozřejmou seberealizaci žen viděla výhradně v mateřství. Oporu těchto tvrzení našli ve vědecké práci anglického psychiatra a pediatra Johna Bowlbyho. Bowlby svou teorii deprivace založil na studiu dětí odloučených od matek za druhé světové války, pozoroval také děti vyrůstající v sirotčincích. Tyto děti si nedokázaly vytvořit pevné pouto k žádnému z vychovatelů, neboť se v těchto zařízeních často střídali. Vlivem toho dochází u dětí k dlouhodobé či trvalé deprivaci, která podle něj vede ke špatné sociabilitě, fyzické i psychické retardaci, může být příčinou špatného školního prospěchu, atd. Deprivace tak způsobuje trvalé poškození v osobnosti člověka a v jeho chování. Bowlbyho teorie se stala nesmírně populární, byla přeložena do mnoha jazyků a vydala ji dokonce i Světová zdravotnická organizace. Bowlbyho názory převzala ve značně zjednodušené podobě i řada ženských časopisů. Mediální podoba této teorie hlásala, že bez trvale pečující matky nemůže z dítěte vyrůst psychicky zdravý jedinec. Matka se tak stala absolutně nenahraditelná a nepostradatelná. Sám Bowlby však naprosto netrval na roli nenahraditelné matky, říkal, že dítě by mělo hlavně vyrůstat v milujícím a pečujícím prostředí, které je sice symbolizováno matkou, ta však může být nahrazena jinou milující osobou, jež má s dítětem vytvořený vztah trvalého charakteru. (Možný, 2006)

Další studie pocházející z 60. let 20. století však prokázaly, že deprivace prožitá v raném dětství nemusí mít nutně trvalý dopad na dítě, jestliže jeho další vývoj probíhá příznivě. V úvahu je nutné vzít také jedinečnosti každého dítě, jeho práh frustrační tolerance apod. Bylo by chybou tvrdit, že citová deprivace bude mít na všechny děti stejný devastující dopad. (Možný, 2006)

Sedmdesátá léta v západních zemích byla silně ovlivněna vrcholícím feministickým hnutím. Obnovit konzervativní koncept v těchto zemích se ukázalo jako nemožné i díky feminizmu, který svou kritikou mateřství tuto snahu značně znemožnil. Feminismus se stavěl proti názoru, že přirozeností každé ženy je stát se matkou, mateřské povinnosti je potřeba vykonávat s maximální soustředěností a pozorností vůči potřebám dítěte až do jeho dospělosti. Tento postoj považoval feminismus za mužské vykořisťování a jako projev mužské dominance. (Možný, 2006)

Stěžejními tématy této doby se staly ekonomická nezávislost žen na muži a uznání práce v domácnosti. Ženy požadovaly samostatný příjem, který chtěly získat díky placenému zaměstnání, chtěly se tak stát nezávislými na mužově příjmu. (Možný, 2006) Ve Spojených státech amerických řešili problém zaměstnanosti žen již v 50. letech, i díky knize Betty Friedanové s názvem *Ženská mystika*. V ní Friedanová popisuje snahy zachovat konzervativní společnost, výsledkem těchto snah však bylo naprosté odosobnění žen, které se staly pouhými nástroji k vytváření spokojeného rodinného prostředí. (Friedan, 2002)

O přehodnocení psychoanalytické teorie vůči matkám se pokusila Nancy Chodorová. Hlavním cílem jejího výzkumu bylo zjistit, jak je možné, že si matky vytváří daleko silnější pouto k dětem než muži, a kde se bere schopnost pečovat o druhé. Vysvětlením je nucené odpoutání chlapců od matek. Chlapci po vzoru svých otců musí budovat svou osobnost. Chlapci jsou tedy citově utlumenější než dívky, které toto odpoutání od matek nemusí zažít, naopak matky a dcery svůj vzájemný vztah prožívají nepřetržitě a velmi intenzivně. (Renzetti, 2003)

2.2.1 Vývoj názorů na mateřství v druhé polovině 20. století v českém prostředí

Poválečná situace v Československu byla značně ovlivněna nejen nastolením komunistického režimu, ale také myšlenkami, které se k nám dostávaly ze západních zemí.

V padesátých letech se významně navýšil počet pracujících žen, většina však pracoval již před rokem 1948, ať už z vlastní vůle či z nutnosti. Během válečného stavu bylo

nutné nahradit ve výrobě muže odvedené do války. Ženy tak nejenže dokázaly nahradit muže, ale uvědomily si, že jsou schopny uplatnit se na pracovním trhu. Objevily také výhody placeného zaměstnání. Rovnost mužů a žen se však ukázala jako iluzorní, neboť ženy, na rozdíl od mužů, čekala ještě druhá směna v podobě péče o domácnost. Jako další příklad zrovnoprávnění bylo roku 1958 v Československu uzákoněno právo na potrat (Možný, 2006).

V tomto období byla zcela opomenuta výchova dalších generací žen k mateřství. Výchovnou roli začaly již od raného dětství plnit jesle, školy a družiny, v nichž děti zůstávaly celodenně. Jesle přijímaly děti již od tří měsíců, v té době končila ženám mateřská dovolená. Proti ranému odložení dítěte do ústavní péče neměli námitek ani pediatři a psychologové, kteří argumentovali tím, že kolektiv dítěti prospívá a umělá výživa je pro dítě vhodnější než mateřské mléko. Náklady na jesle však byly vysoké, matky malých dětí, které byly často nemocné, v zaměstnání opětovaně chyběly. Navíc rodiny již byly zvyklé na dva příjmy. Mateřská dovolená se tedy postupně prodlužovala. Socialistické zřízení tak začíná propagovat Bowlbyho myšlenky, paradoxně v době, kdy v západních zemích dochází k revizi jeho teorie. (Možný, 2006)

Žena je povinna kromě výkonu svého zaměstnání zvládat ještě tradiční péči o domácnost a rodinu. Socialistická společnost však hlásala, že ženám zajistila důstojnost na základě ekonomické nezávislosti a osvobození od věčného domácího posluhování, přislíbila jim jesle i školky. Všechny tyto přísliby napomohly prudkému zvýšení porodnosti. Brzy však přišlo vystřízlivění způsobené nejen nesplněním slibů, ale mnohdy právě také jejich uskutečněním. Během deseti let prudce vzrostl počet rozvodů, ty byly jakýmsi symbolem celé totalitní éry. Systém sliboval ženám vybudováním sítě jeslí a školek osvobození od „dvojí směny“, aby mohla naplno zvládat svou roli nejen v práci, ale také doma. Tento předpoklad se však ukázal jako mylný, neboť systém služeb nebyl dobudovaný a žena tak i nadále musela zvládat náročnou péči o rodinu, situaci nepomáhal ani stál přetrvávající patriarchální vzor rodiny. Brzké odkládání dětí do jeslí a výsledky této hromadné výchovy jsou dodnes velmi kritizovány a označovány za nebezpečný sociální experiment, který poznamenal řadu generací. Socialistická společnost tak svými požadavky ženu nuceně emancipovala, pokud se žena chtěla plně věnovat pouze výchově dětí a péči o rodinu, byla kritizována, neboť se to považovalo za buržoazní přežitek. Emancipace sice zasáhla pracovní

trh, nicméně vzdělání žen se netýkala, přestože vzdělání bylo dostupné, nebylo u žen preferováno, upřednostňována byla dělnická povolání. (Možný, 1991)

Socialistické zřízení svým povinným zaměstnáváním všech, tedy i žen, alespoň částečně narušilo řadu profesních bariér, nicméně přístup k vedoucím funkcím a stejné platové ohodnocení jako u mužů zůstalo pouze utopií. Změnil se však obraz ženy, kdy se z původní „strážkyně rodinného krbu“ stala plně zaměstnaná matka. (Horská, 2003) Stát v této době garantoval „ochranu“ mateřství, ženy měly právo na mateřskou dovolenou, přídavky na dítě, právo na potrat apod. Ve vnímání mužských a ženských rolí se však nic nezměnilo, a i nadále byl podporován tradiční obraz rodiny. Socialistická společnost tak zobrazovala ženu jako pracující matku, která však nemá žádné vysoké profesní ambice a bez obtíží zvládá jak zaměstnání, tak práci v domácnosti. Takový způsob života však přinášel fyzické i psychické přetížení, které si však ženy neuvědomovaly. Tento stav věcí pro ně byl přirozený. (Heitlinger, 1998)

Matku mohla v raném dětství dítěte v její roli zastoupit zase jenom žena, nikoliv muž, protože muž nedisponuje takovými vlastnostmi odpovídající dětským potřebám. (Nosál, 2002) Stejný názor má i Švejcar (1975), který tvrdí, že pevné pouto může vzniknout pouze mezi matkou a dítětem, muž není pro takovou úlohu vybaven ani fyzicky, ani psychicky. Hlavním úkolem otce je matčina podpora a její zajištění. Matka se svému mateřství nemusí učit, dokáže intuitivně vycítit dětské potřeby. Matka je tedy v citovém centru dítěte, otec je pro dítě vzorem hrdiny.

2.3 Devadesátá léta 20. století

S pádem komunismu a nastolením demokratického režimu přišla řada změn a příležitostí i pro ženy. Se zrušením povinnosti pracovat se objevila možnost návratu do předválečné role ženy jako „strážkyně rodinného krbu a matky“. V praxi k tomu však nedošlo. České rodiny si již přivykly na dva zdroje příjmů, navíc jen minimum mužů bylo schopno uživit ženu v domácnosti, a ani ženy se nechtěly vzdát výhod plynoucích ze zaměstnání.

Pro Matějčka (1989, 1995) byla přítomnost mateřské osoby v raném dětství nanejvýš důležitá, avšak tuto pozici mohla zastávat jak žena, tak muž. Na počátku devadesátých let chápe mateřství jako postoj i instinkt. Mateřské chování však podle něj není vlastní pouze ženě, oplývají jím muži, ale také děvčata a chlapci ve středním školním věku. Podkladem tohoto tvrzení mu byla práce Sterna, který se v sedmdesátých letech zabýval analýzou in-

terakcí různých osob a dětí. Instinktivní mateřské chování spočívá ve výlučném vztahu k dítěti, jehož součástí je i ochrana dítěte. Tento instinkt je tedy vlastní jak ženám, tak mužům, avšak u mužů naší kultury není rozvíjen. (Matějček, 1995)

S příchodem nových možností však začalo ubývat žen, které by se orientovaly výhradně na mateřství a rodinu. Ženy již nechtějí strávit svůj veškerý čas v domácnosti, postoj žen se z „když mám děti, nechodím do práce“ změnil na „chci děti i práci“. (Willi, 2006) Podle Možného (2006) roste počet žen, které ze svého života vyloučily mateřství a orientují se výhradně na kariéru, mezi vysokoškolsky vzdělanými ženami jich je až polovina. Ještě stále většina žen se však snaží o kompromisy a o skloubení své kariéry a mateřství. Svou profesní dráhu tak musí na čas přerušit, zejména pro ženy, které se na svou profesi dlouho připravovaly (týká se to především vysokoškolaček). Rozhodování mezi zaměstnáním a mateřstvím jsou muži ušetřeni. S příchodem dítěte ženy očekávají mužovo větší zapojení a pomoc jak v domácnosti, tak také v péči o dítě. (Karsten, 2006)

Pro konec 20. století je jakýmsi symbolem ženina rozpolcenost, ženy hledají možnosti jak skloubit mateřství a zároveň své zaměstnání. Zároveň však polevil společenský tlak na vytvoření přirozeného modelu rodiny. (Možný, 2006)

Otevírají se také nové možnosti, jak mohou ženy svou obtížnou situaci řešit. Někteří zaměstnavatelé ženám umožňují pružnou pracovní dobu, práci na částečný úvazek, ale také práci přes internet. V některých případech je péče o dítě přenesena na muže, který zůstává na rodičovské dovolené. Žena, která nechala svého muže doma s dítětem, často čelila nepochopení okolí. Pro společnost, která i nadále lpěla na tradičním rozdělení rolí, vinila ženu z upřednostnění kariéry před vlastním dítětem, je podle ní sobecká. Naopak muž je ten, kdo se stará o strádající dítě a vynahrazuje mu péči, o kterou ho jeho matka připravila. Základní roli zde hraje názor okolí, které se matce staví negativně či neutrálně. Pro společnost totiž není živitelkou rodiny a především ne-matkou. Naopak otec je hodnocen kladně, což vede k tomu, že nemá problém s přijetím své „mateřské“ role. Ženy se odmítají vzdávat své mateřské role a přenechat péči o dítě otci z důvodu společenského odsouzení. Pro ženy je velmi těžké vzdát se společensky pozitivně hodnocené pozice matky. (Janoušková, Sedláček, 2005)

3 PODOBY DĚTSTVÍ V ČESKÉM PROSTŘEDÍ DO ROKU 1989

3.1 První polovina 20. století

S příchodem 20. století se ve výchovných příručkách začíná prosazovat rodičí se pedagogika, psychologie a dětské lékařství, které převládalo především po první světové válce. S koncem druhé světové války se do popředí dostává psychologie. (Matoušek, 1993)

Dětské lékařství vidí v dítěti tabulu rasu, čistý list papíru, a je tak vhodným výchovným objektem svých rodičů. Dítě se snadno učí a návyky lze vytvořit již v raném dětství. Hlavním účelem výchovné pečlivosti a důslednosti je poslušné dítě. Dětské lékařství pracuje s pojmy, jako je pořádek a pravidelnost, mazlení a cílené rozvíjení dítěte není nutné ani doporučené, dítě je schopné si vhodné podněty pro svůj rozvoj najít samo. Cílem takovéto výchovy je učinit z dítěte společenskou osobnost, která je základní podmínkou pro vytvoření národní a lidské společnosti. (Bláha, 1930)

V první polovině 20. století je dítě považováno za nekompetentní, je mu odepřeno právo na vlastní názor, nemůže se samostatně rozhodovat. Správně vychované dítě bylo to, které se dokázalo přizpůsobit vůli dospělých. U dospělých tento způsob výchovy posiloval vědomí nadřazenosti a moci nad dítětem. Záleželo tedy pouze na rodičích, jak bude vypadat dětství jejich dítěte. (Pospěchová, 2004) Podle De Mause (Nosál, 2004) však v tomto období již dítě není tolik podrobováno vůli dospělých, výchova se soustřeďuje na socializaci dítěte a jeho správné směřování.

Hlavním znakem nově vznikající reformní pedagogiky je důraz na dítě, které je chápáno jako člověk se zvláštními a specifickými potřebami a přednostmi, jež je nutné rozvíjet. Ke správnému rozvoji dítěte je nutné znát jeho právě jeho potřeby, lépe tak pochopíme jeho individualitu a osobitost. Nejvýznamnější představitelka reformní pedagogiky Marie Montessorri rozlišuje dvě fáze života, a sice dětství a dospělost, které navzájem liší, ale každá z nich má svou hodnotu a význam. Typickým znakem dětství je „absorbující duch“, je to kvalitativně jiný způsob prožívání a poznávání než v dospělosti. Učení dětí probíhá spontánně, neplánovaně, s radostí a jakoby mimochodem. Dětství je předstupněm dospělosti. Aby dítě mohlo dosáhnout dospělosti, je nutné mu poskytnout čas a trpělivost. (Helus, 2004)

3.2 Druhá polovina 20. století

Po druhé světové válce se v přístupu k dítěti začíná prosazovat mateřská láska, která se projevuje větší pozorností a shovívavostí rodičů vůči dítěti. Dítě si má k rodičům vybudovat dobrý vztah. (Matoušek, 1993)

Nově nastolený socialistický režim si však přisvojil právo zasahovat do všech oblastí lidského života, to se týkalo i oblasti výchovy a péče o dítě. Po celou dobu socialistického režimu vládla ve společnosti jasná představa o tom, jak má vypadat správné (socialistické) dětství. Dítě je prezentováno jako pasivní, snadno ovlivnitelná bytost, která má být podřízená autoritám. Dohled státních institucí nad dítětem a jemu přidruženými oblastmi lidského života měl vést k vytvoření navzájem propojených institucí kolektivní péče o dítě. Šťastné dětství měly zajistit státem kontrolované rodiny, které společnosti odpovídaly za výsledky vývoje dětí. Povinností každého správného občana bylo založit rodinu a mít děti. Nosál (2002) Pro socialistickou společnost byla typická krize identity, téměř všechny sféry lidského života byly vystaveny ideologickému tlaku. Dětský svět v sobě skrýval jistou idylickou bezpečnost, byl opakem světa dospělých, zahrnoval autenticitu, bezprostřednost a víru v budoucnost. (Prokeš, 2003)

Koncem šedesátých let se projevují snahy najít alternativní model ke kolektivistickému přístupu k dítěti. Touto alternativou byla Bowlbyho teorie, která již na Západě nebyla aktuální a byla podrobována kritice. Bowlbyho teorie o nenahraditelném vztahu matky a dítěte, který je nutný pro zdravý psychický vývoj jedince, byla značně zjednodušena a medializována. Bowlbyho teze byly zjednodušeny a vtěsnány do myšlenky, ze které vyplývalo, že dítě, které není v trvalém pečujícím vztahu s matkou, je celoživotně psychicky poškozeno. Tato proklamace byla vedlejším efektem ekonomicky problematické zaměstnanosti žen, kterou stát řešil postupným prodlužováním mateřské dovolené. Špatný psychický vývoj dítěte se pro zaměstnané matky stal jakousi hrozbou, pod kterou byla matka držena v domácnosti. (Možný, 1999)

Pozitivem se však stal posun od postoje na rodičích závislého a pasivního dítěte k uznání dítěte jako aktivního partnera rodičů. (Langmeier, Matějček, 1986) Zároveň byla odmítnuta teorie o jednotném dopadu mateřské deprivace na jedince. Matějček (1995) upozorňuje na odlišnost temperamentu, osobnostního profilu jedince apod.

Největší formativní vliv na dítě má podle Švejcara (1975) matka. Tento vliv je natolik velký, že je velmi obtížné rozpoznat, co je dítěti geneticky dáno a co získalo od mat-

ky. Sám Švejecar přikládá větší význam tomu získanému, a tvrdí, že vhodným způsobem lze značně ovlivnit duševní vývoj dítěte, proto by rodiče měli dbát na sebevýchovu, protože dítěte nejsnadněji učí na příkladech. Pro správnou výchovu má velký vliv rodinné klima a výchovné postoje, ale také míra sdílených prožitků. S rostoucím věkem dítěte vstupují do jeho výchovy další faktory, rodina má však nezastupitelné místo v oblasti citové zralosti, osobní stability a společensky-mravního vývoje. Tělesné tresty nemají ve výchově podle Švejcara své opodstatnění, neboť jejich používání značí vychovatelovu bezradnost, u dítěte vzbuzuje pocity ponížení a hanby. Při výchově je tedy nutné brát ohled na individualitu dítěte a na jeho vývojové potřeby.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 METODOLOGIE VÝZKUMU

4.1 Hlavní výzkumný cíl a dílčí výzkumné cíle

Základním výzkumným problémem této práce je zjistit individuální pohledy matek tří generací na jejich mateřství a jeho proměny v čase.

Hlavním cílem výzkumu je na základě výpovědí a příběhů matek tří generací najít proměny a stálosti mateřství v čase. Výzkum je tedy zaměřen na obsah mateřství. Takto relativně široce stanovený výzkumný problém, což je u kvalitativně orientovaných výzkumů poměrně běžné, byl rozložen do několika dílčích okruhů výzkumného zájmu:

- Subjektivní význam a prožívání mateřství.
- Co dle dotazovaných patří k mateřství, jaká je jejich subjektivní realita, osobní cesta a obsah mateřství.
- Co pro dotazované znamenal porod.
- Délka rodičovské dovolené jednotlivých generací.
- Přístup k výchově, materiální zabezpečení.
- Role otců, partnerů.

4.2 Druh výzkumu

Hlavním cílem výzkumu bylo zachytit subjektivní pohledy a prožívání konkrétních žen. Zvolila jsem tedy kvalitativní výzkum, který je nejvhodnější metodou pro zachycení subjektivní reality a snaze porozumět určitému sociálnímu problému (Denzin, 1999) A jehož hlavním úkolem je ukázat, jak lidé rozumí každodenním situacím. (Hendl, 2005) Jednotlivým prvkem kvalitativních výzkumů je specifické uchopení reality, která není chápána jako daná, ale jako sociálně konstruovaná. V samotném výzkumu tedy nejde o hledání objektivně dané reality, ale o pochopení toho, jak lidé tuto realitu vnímají a interpretují.

K dalším zásadám kvalitativního výzkumu, které jsem se snažila dodržet, patří také otevřenost. (Hendl, 2005) Otevřeností je myšleno přijetí zkušenosti a prožitků osob, které se výzkumu účastní. Hendl (2005) charakterizuje také jako holistický a kontextuální, to znamená, že dává do souvislosti významy, které lidé připisují svému chování, chování jiných osob s kontextem hodnot, praktik a působících struktur.

4.3 Výzkumný vzorek

Výběr žen pro rozhovory byl učiněn na základě záměrného kvalifikovaného výběru. Předem daná kritéria byla: věk (vzhledem k zařazení do jednotlivých generací), být matkou, ochota spolupracovat a vzájemné příbuzenské propojení.

Ženy, které jsem oslovila jako první, byly z okruhu mých známých a byly osloveny na základě toho, zda budou ochotny spolupracovat a také toho, zda budou mít co říci, tedy do jaké míry jsou komunikativní a schopné své mateřství zhodnotit. Z možného výzkumného vzorku jsem vyřadila rodinné příslušníky, chtěla jsem si zachovat objektivní stanovisko. Tento způsob se ukázal být přínosný, že žádná z oslovených žen spolupráci ani uveřejnění v rámci diplomové práce neodmítla. Vybrané ženy byly informovány o cíli a obsahu diplomové práce. Jména všech žen, jejich dětí a partnerů byly změněny. Důvodem tohoto kroku bylo zachování anonymity.

Výzkumu se tedy zúčastnilo 9 žen, které představovaly 3 linie rodu.

- Rodina A: věková struktura: 87 let, 54 let, 26 let.
- Rodina B: věková struktura: 73 let, 46 let, 26 let.
- Rodina C: věková struktura: 66 let, 35 let, 22 let.

Představy o mateřství

- Co si představíte, když se řekne mateřství? Co k němu patří/nepatří?
- Jak vypadá dobrá matka? (Jaká je, jaké má úkoly?)
- Jak sama sebe hodnotíte jako matku? (Úspěchy, selhání)
- Bylo Vaše těhotenství plánované?

Období těhotenství

- Jak probíhalo Vaše těhotenství?
- Jak jste ho prožívala?
- Pociťovala jste v době těhotenství nějaká omezení (i společenská)?

Porod a poporodní období

- Jaký byl pro Vás porod, poporodní období?
- Připravovala jste se na porod?
- Přístup zdravotnického personálu.
- Kojila jste? Jak dlouho?

Samotné mateřství, výchova

- Jak dlouho jste byla doma s dítětem? (délka rodičovské dovolené) Jak dlouhé období je podle vás ideální?
- Z jakých finančních zdrojů jste čerpala při péči o ně?
- Jak jste své děti vychovávala?

Role partnera

- Byl Váš partner u porodu?
- Pomáhal Vám Váš partner? S čím?

Návrat do zaměstnání

- Po jaké době jste se chtěla vrátit do zaměstnání?
- Kdy jste se skutečně vrátila do práce?

4.4 Metoda zpracování dat

Rozhovory byly zpracovány metodou případové studie. Případové studie zaujímají v rámci akademického výzkumu poněkud rozporuplné postavení. Často se můžeme setkat s názorem, že případová studie je spíše jen doplňkový prvek opravdového výzkumu. V rozporu s tímto tvrzením ale někteří autoři argumentují, že takový pohled případovou studii nedoceňuje, a že případová studie představuje jiný, nicméně potenciálně stejně kvalitní výzkumný přístup.

Jedná se o studium jednoho konkrétního případu, kdy je tento případ předmětem zevrubného zkoumání z nejrůznějších úhlů pohledu. Pro mě tímto předmětem zkoumání bylo mateřství, na které jsem nahlížela z pohledu tří generací. A jelikož se v mnohém lišily prožitky jednotlivých žen, jevílo se jako mnohem vhodnější, namísto kódování dat získaných z rozhovorů, zvolit metodu případové studie. Zajímal mě totiž autentický prožitek žen, který by se v případě kódování zřejmě ztratil.

5 EMPIRICKÁ ČÁST

5.1 Rodina A

5.1.1 Ludmila

V rodině A zastupuje nejstarší generaci Ludmila, které je 87 let. Celkem porodila osm dětí (pět chlapců a tři děvčata), dvě z nich však brzy po porodu zemřely (holčičky). Ludmilinu rodiny tedy tvoří: Martin (61let), Josef (59 let), František (58 let), Václav (56 let), Marie (54 let) a Antonín (53 let). Ludmila se na tehdejší dobu vdávala poměrně pozdě, měla již 24 let, manžel Martin byl o 12 let starší. Ludmila žije sama, manžel zemřel v 65 letech na rakovinu ledvin. Ludmila se provdala do rodiny, která vlastnila rozsáhlá pole a pozemky, a celý život pracovala v zemědělství. Má základní vzdělání.

5.1.1.1 *Mateřství*

Mateřství chápe jako běžnou součást života ženy. Neumí si představit, že by neměla děti. Vždycky chtěla velkou rodinu. S manželem nikdy nemluvila o počtu dětí, Ludmila věří, že kdyby manžel neonemocněl, měli by dětí ještě víc.

Mateřství ji naučilo trpělivosti až jisté flegmaticnosti. I díky těmto vlastnostem se dokázala vypořádat s náparem práce, jakou obnáší šest po sobě narozených dětí.

Správná matka by, podle Ludmily, měla mít hlavně své děti ráda.

5.1.1.2 *Těhotenství*

Všechna těhotenství byla neplánovaná, nicméně chtěná. V tehdejší době byl vyšší počet dětí v rodině naprosto běžný. Těhotenství nijak výrazně neprožívala, těhotenství bylo považováno za naprosto běžný stav, takže ještě v jeho vysokém stupni pracovala na poli či v hospodářství.

5.1.1.3 *Porod*

Ludmila všechny dvě děti porodila doma. Nevzpomíná na to moc ráda, i protože dvě děti krátce po porodu zemřely. Nikdy se nedozvěděla, co bylo příčinou úmrtí. U porodů byla přítomna její tchyně a žena, která na vesnici běžně s porody pomáhala. Lékař

k rodičkám chodil pouze při porodních či poporodních potížích. Sama Ludmila své porody popisuje jako bezproblémové, ale přiznává, že je možné že její první porod mohl mít vliv na úmrtí dcery. Úmrtí svého posledního dítěte připisuje zase své zhoršující se cukrovce.

5.1.1.4 *Výchova*

Ludmila svou výchovu považuje někdy až za příliš benevolentní. Zároveň však uvádí, že děti měly už od svého útlého dětství řadu povinností v hospodářství. S dětmi byla doma vlastně neustále, i díky nízkému věkovému rozdílu mezi nimi. Děti příliš dlouho nekojila, práce v hospodářství byla velmi vyčerpávající, brzy přišla o mateřské mléko. Nemá však pocit, že by tím děti nějak trpěly. Žádné z dětí nechodilo do mateřské školy či jeslí, přestože ve vesnici obě zařízení fungovala. Se všemi dětmi má dodnes výborný vztah, hrdá je zejména na skvělé vztahy se snachami.

Rodina fungovala na silných patriarchálních základech, její manžel se považoval za skutečnou hlavu rodiny, o všem rozhodoval právě on. Při stolování dostal první jídlo právě on, poté děti a často se stalo, že na Ludmilu zbyly jen zbytky. Manžela však milovala a takovýto vzorec rodiny jí nepřišel nijak zvláštní. Ludmila byla vychovaná v přesvědčení, že hlavní prací ženy jsou děti, starost o manžela a samozřejmě pomoc v hospodářství.

5.1.1.5 *Role partnera*

Manžel u žádného z porodu dětí nebyl, Ludmila si to ani neumí představit, přijde jí to nepřírozené. S chodem domácnosti jí manžel vůbec nepomáhal a sama by to po něm ani nechtěla.

Manžel byl hlavní autorita, veškerá výchova však ležela na Ludmile, otec do výchovných problémů zpravidla nezasahoval.

5.1.1.6 *Zaměstnání*

Ludmila pracovala prakticky neustále, pouze lhůtu šestinedělí dodržela poctivě. Celý život pracovala v zemědělství, takže si ani neumí představit přijít domů po pracovní době, hospodářství vyžaduje neustálou práci.

5.1.2 Marie

Marie má 54 let, je vdaná, manžel je o dva roky mladší. Mají spolu dvě děti - Tomáše (26let) a Michaelu (24 let). Marie se vyučila prodavačkou a celý život v tomto oboru i pracuje. Marie se vdávala poměrně pozdě (v 26 letech), čekala až manžel dostuduje, aby se mohli vzít.

5.1.2.1 *Mateřství*

Pro Marii je mateřství především radost. Děti ji naučily určitému nadhledu, který jí do té doby někdy trochu chyběl. Mateřství pro ni symbolizují probdělé noci, když byly děti nemocné, první vytrhnutý zub, který si dodnes schovává. Dnes se učí přijmout partnery svých dětí.

5.1.2.2 *Těhotenství*

Marie se na své děti velice těšila. Dobu, kdy byla těhotná, považuje za jedno z nejhezčích období. Sama ho popisuje jako takové zvláště klidné. Pracovala až téměř do porodu, nijaká omezení nepociťovala. V té době se těhotná žena nepovažovala za něco zvláštního.

5.1.2.3 *Porod*

Marie přiznává, že oba porody pro ni byly strašným zážitkem, i díky nepříjemnému a neochotnému zdravotnickému personálu. Tehdy nefungovaly předporodní kurzy, nebyla na nic připravená. S matkou o porodu nikdy detailněji nemluvila, takže porod pro ni byl především obrovský šok. Oba porody však proběhly bez komplikací, i když byly velmi dlouhé. První trval něco přes dvacet hodin, druhý byl kratší, trval asi dvanáct hodin.

Obě dvě děti Marie kojila poměrně dlouho, asi osm měsíců. Vytvořila si tak s dětmi mnohem hezčí vztah, a doba kojení byla pro ni oblíbenou částí dne, kdy se zklidnila a soustředila se jenom na dítě.

5.1.2.4 *Výchova*

Marie si ze svého vlastního dětství pamatuje velmi autoritativního otce, který sice nikdy děti nebil, ale přesto z něj někdy měly strach. Svě děti brala již od samého počátku jako partnery. Dnes má pocit, že se jí tato výchova vyplatila, děti za ní chodí s osobními

problémy a žádné téma pro ně není tabu. Marie cítí, že v ní mají oporu, a že její rady a názory berou vážně.

Na mateřské dovolené byla Marie celkově asi pět let. A vzpomíná na tu dobu moc ráda, hodně si s dětmi hrála.

Po dobu mateřské dovolené živil rodinu manžel a Marie to tak považuje za správné.

5.1.2.5 Role otce

Mariin manžel nebyl ani u jednoho porodu, v té době to nebylo běžné. A sama Marie by ho tam ani nechtěla.

Marie považuje svého manžela za skvělého tátu, dětem se od malička hodně věnoval. Manžel má rád přírodu, takže děti brávil často na výlety. Dlouho mu však trvalo, než pochopil, že děti se učí všechno postupně, měl s dětmi málo trpělivosti. V takových chvílích čekala Marie i děti až se tatínek uklidní. Marie to popisuje jako jakýsi zvyk. Žádná ze společných aktivit se neobešla bez rozčileného tatínka.

5.1.2.6 Návrat do zaměstnání

Marie se do práce vracela asi po pěti letech. Návrat do zaměstnání pro ni byl vítaná změna. Marie je hodně společenská, má ráda svou práci.

Podle Marie je vhodná doba návratu do práce u každého jiná, a záleží jenom na matce, kdy se rozhodne zase pracovat.

5.1.3 Michaela

Michaela má 24 let a půlroční miminko – Vojtíška. Je svobodná, žije s otcem dítěte ve stejné ulici jako její rodiče. Michaela má momentálně přerušené studium vysoké školy, studuje etnografii. Partner je rozvedený a z předchozího vztahu má dvě děti.

5.1.3.1 Mateřství

Michaela popisuje své mateřství jako obrovskou změnu, jako něco, co jí naprosto obrátilo svět. Nedokáže popsat, zda je dobrá matka. Snaží se, ale někdy má pocit, že dělá věci špatně.

5.1.3.2 *Těhotenství*

Těhotenství bylo neplánované a hodně Michaelu zaskočilo. O tom, že by šla na potrat, však nikdy neuvažovala. Věděla, že i kdyby partner dítě nechtěl, rodina se o ni a dítě dokáže postarat, a že jí pomůžou.

Období těhotenství neprožívala nijak dobře, téměř celé těhotenství jí bylo špatně, hodně přibrala, což se projevilo i na páteři, se kterou má dodnes problémy. Kvůli těhotenství nemohla brát řadu léků. Snažila se dokončit bakalářské studium, ale raději ho odložila na později. Michaela chtěla navštěvovat předporodní kurzy, její stavy nevolnosti jí to však nedovolily. Na těhotenství tedy vzpomíná jako na dobu, kterou prakticky celou strávila na lůžku.

5.1.3.3 *Porod*

Porod probíhal přirozenou cestou, nemá však na něj dobré vzpomínky. Dvě hodiny seděla na chodbě, než si jí ošetřující personál všiml. Samotný porod byl bez komplikací. Michaela by do budoucna ráda měla další děti, ale momentálně v ní pořád převažují vzpomínky na bolestivý porod. Partner u porodu výslovně nechtěl být.

Michaela miminko stále kojí a chtěla by Vojtíška kojit, co nejdéle. Mateřské mléko považuje za to nejlepší, co může dítěti dát. Kojí však také z ekonomických důvod, protože umělé dětské výživy jsou poměrně drahé.

5.1.3.4 *Výchova*

O výchově má Michaela poměrně jasnou představu. Chtěla by Vojtíška vychovávat podobně, jako matka vychovávala ji a jejího bratra. Matčin styl výchovy, kdy se v rodině o všem otevřeně mluvilo, považuje za nejlepší.

S dětmi svého partnera nevychází příliš dobře, děti ji nepřijaly. Michaela doufá, že narozením nevlastního sourozence se jejich vztahlepší.

5.1.3.5 *Role otce*

Michaelin partner už má dvě vlastní děti, takže už ví, jaké to je mít doma miminko. Snaží se Michaele s miminkem pomoci, často však bývá mimo domov a veškerá péče je tedy na partnerce.

5.1.3.6 Návrat do zaměstnání

Michaela plánuje asi dvouletou rodičovskou dovolenou. Po té by se ráda vrátila do školy a dostudovala. Počítá také s pomocí maminky, nerada by Vojtíška dávala do mateřské školy a doufá, že maminka odejde do předčasného důchodu a bude se o Vojtíška starat doma.

5.2 Rodina B

5.2.1 Anežka

Anežka má 73 let, je matkou pěti dětí: Václava (53 let), Anežky (51 let), Jarmily (49 let), Alžběty (47 let) a Hany (46 let). Anežka má základní vzdělání, celý život pracovala v zemědělské výrobě. Už 5 let je vdovou, manžel zemřel na rakovinu tlustého stěva. Anežka se vdávala v 17 letech, o tři roky později se jí narodilo první dítě.

5.2.1.1 Mateřství

Pro Anežku je mateřství to, co dělá ženu ženou, je to její poslání. Anežka chtěla vždy velkou rodinu, což se jí povedlo. Na všechny děti se velmi těšila. Myslí si, že je dobrá matka, i když teď s odstupem času vidí chyby, kterých se dopustila při výchově. Děti vychovávala ke skromnosti, a aby na sebe zbytečně neupozorňovaly. Dnešní doba je však jiná a ona vidí, že vlastnosti, které v dětech pěstovala, jim život nijak neulehčují život.

5.2.1.2 Těhotenství

Anežka měla bezproblémová těhotenství, nepociťoval žádná zdravotní či společenská omezení. Do práce chodila ještě v devátém měsíci.

5.2.1.3 Porod

Porody všech dětí byly bezproblémové. Anežka na porody svých dětí nevzpomíná nijak špatně. Anežka říká, že do porodnice si šla vždy odpočinout od domácího shonu. Anežčin manžel u porodu chyběl. Anežka své děti kojila, avšak nijak výrazně dlouho. Přesné údaje si nepamatuje.

5.2.1.4 Výchova

Anežka své děti vychovávala poměrně přísně. Byly zvyklé poslouchat ji, otec byl ten, kdo děti spíše rozmazloval.

Na mateřské dovolené s dětmi prakticky nebyla. Dokud byly hodně malé, starala se o ně babička, Anežčina tchýně. Všechny děti pak navštěvovaly mateřskou školu.

5.2.1.5 *Role otce*

Anežčin manžel u žádného z porodů svých dětí nebyl, a Anežka si nemyslí, že by o to stál, v té době to navíc nebylo ani běžné.

Anežka má pocit, že její manžel byl u dětí oblíbenější, s dětmi si hrával, dokázal se o ně postarat, což podle ní v té době nebylo úplně obvyklé. Hlavní autoritu v rodině měla ona.

5.2.1.6 *Návrat do zaměstnání*

Anežka se do práce vracela poměrně brzy. Mateřskou dovolenou jako takovou v podstatě ani nezažila. Dneska by si dítě chtěla pořádně užít, a do práce by šla nejdříve za tři roky.

5.2.2 **Hana**

Hana má 46 let, je vdaná a má tři děti: Hanu (26 let), Jakuba (24 let) a Kryštofa (18 let). Manžel Hany je o deset let starší. Hana má základní vzdělání a pracuje na hotelové recepci. Hana se vdávala ve 20 letech, v té době již byla těhotná.

5.2.2.1 *Mateřství*

Hana chápe své mateřství jako jakousi danost, neumí si představit, že by nebyla matkou. Myslí si, že je dobrou matkou, pro své děti by udělala všechno. Mateřství Hana popisuje jako jakýsi druh sebeobětování, ale v pozitivním slova smyslu.

5.2.2.2 *Těhotenství*

Hana se musela vdávat, protože byla těhotná, a v té době bylo nemyslitelné, aby byla svobodnou matkou. Všechny svá těhotenství prožívala v relativní pohodě. Nejraději však vzpomíná na své druhé těhotenství. V té době se přestěhovali s manželem od rodičů do svého bytu. Hana si mohla den rozvrhnout podle sebe. Toto období klidu se podle ní odrazilo i na dítěti. Jakub vážil přes čtyři kila, a bylo to vzorné dítě. Nepamatuje si, že by snad brečelo. Ve srovnání s prvním těhotenstvím, na kterém se podepsal stres ze společného

bydlení s rodiči. Holčička měla jen tři kila, žloutenku a musela do inkubátoru. Třetí těhotenství již nijak výrazně neprožívala.

5.2.2.3 *Porod*

Pro Hanu byl nejtěžší první porod. Nevěděla, co ji čeká. Navíc si pamatuje neochotný a nepříjemný zdravotnický personál. Po prvním porodu si řekla, že už další děti nechce. Přestože bylo druhé dítě poměrně velké, porod probíhal mnohem jednodušeji, než tomu bylo u dcery a třetího dítěte.

Hana všechny své děti kojila, nejdéle dceru (osm měsíců), prvního syna kojila šest měsíců a druhé syna jenom tři měsíce. Kojení připisuje výborný zdravotní stav dětí, které bývaly jen málokdy nemocné.

5.2.2.4 *Výchova*

Hana vychovávala své děti poměrně přísně, stejně jako byla vychovávána ona sama. I když si myslí, že na děti byla někdy až příliš přísná. Moc je nechválila, dobrý prospěch a školní úspěchy považovala za samozřejmost. Dětem se však vždy plně věnovala. Vzpomíná, že si spolu často zpívali, učili se básničky. Navíc první dvě děti od sebe nebyli věkově příliš vzdálené, takže se spolu dokázaly zabavit. U třetího dítěte již její výchova nebyla tak striktní. Hana sama popisuje, že Kryštof je skutečně jiný, není tolik zakřiknutý a umí se lépe prosadit, než jeho starší sourozenci.

5.2.2.5 *Role otce*

Manžel je podle Hany skvělý otec. Nikdy mu nedělalo problém děti přebalit, nakrmit, vykoupat. Dětem se hodně věnoval, často s nimi chodil na výlety. S nejmladším synem chodil pravidelně na fotbalové tréninky a zápasy. Když děti potřebovaly kamkoliv odvézt, brával si v práci volno.

Hanin manžel nebyl ani u jednoho z porodů, Hana si však myslí, že kdyby tu možnost měl, že by ji využil.

5.2.2.6 *Návrat do zaměstnání*

Jana byla s dětmi na mateřské dovolené asi do čtyř let nejstarší dcery, pak se vrátila do zaměstnání. Děti chodily do školky. S nejmladším synem byla doma tři roky. V té době

již starší děti chodily do školy. Mohla se tedy starat i o ně. Za optimální dobu strávenou na mateřské dovolené považuje tři roky.

5.2.3 Hana

Hana je nejstarší Hanina dcera. Je jí 26 let, je svobodná. Vystudovala obchodní akademii. Rok pak strávila jako au-pair ve Spojených státech. Má dceru Natálku, které budou dva roky. S partnerem bydlí ve společné domácnosti s jeho rodiči.

5.2.3.1 Mateřství

Od mateřství očekávala Hana dramatickou změnu. Styl jejího života se naprosto změnil. Cítí obrovskou zodpovědnost, nejen za dceru, ale také za sebe. Je na sebe mnohem více opatrná než dříve.

5.2.3.2 Těhotenství

Hana prožívala své těhotenství v poklidu, nijak výrazně se jí nezměnily ani chutě. Dlouho na ní ani nebylo vidět, že je těhotná. Chodila na předporodní kurzy, které jí velmi bavily. Získala tak také nový okruh přátel.

5.2.3.3 Porod

Hana svůj porod popisuje jako naprosto bezproblémový, porod netrval nijak dlouho. Zdravotnický personál byl velmi vstřícný a ochotný. Hana tak mohla jít už po třech dnech domů.

5.2.3.4 Výchova

Výchovu své dcery si Hana představuje spíše v partnerském duchu. Chce, aby Natálka znala hranice, ale aby taky věděla, že tu pro ni vždy bude.

5.2.3.5 Role partnera

Hanin partner nebyl u porodu. Hana by ho tam sice ráda měla, ale ví, že její přítel nemá rád nemocniční prostředí, proto ho k tomu ani nenutila.

Hana ví, že se její partner o dítě dokáže postarat, nebojí se mu dceru svěřit.

5.2.3.6 *Návrat do zaměstnání*

Hana si chce dcery, co nejvíce užít, proto o práci zatím neuvažuje. Spíše přemýšlí nad vysokou školou, kterou by si na rodičovské dovolené dodělala.

5.3 Rodina C

5.3.1 Jana

Nejstarší generaci v rodině zastupuje Jana, které je 66 let. Celkem porodila tři děti: Karla (44 let), Petru (35 let) a Jana (33 let). S manželem Karlem (68 let) spolu žijí již 48 let. Jana vystudovala obor prodavačka, přes 15 let však působila jako vychovatelka v mateřské škole. Rodinu postihla v nedávné době tragédie v podobě úmrtí nejmladšího syna, který spáchal sebevraždu.

5.3.1.1 *Mateřství*

Pro Janu představuje mateřství nejdůležitější část jejího života. Na všechna svá těhotenství vzpomíná ráda. Mateřství bere jako přirozenou součást života. Ani jedno z jejich těhotenství nebylo plánované, avšak všechny děti byly chtěné. Cítí se jako dobrá matka, je si jistá, že své děti vychovala dobře. Nejvíce si na sobě jako matka cení své trpělivosti a individuálního přístupu ke každému dítěti. Se všemi svými dětmi je v neustálém kontaktu. Nejmladší dceři dodnes pomáhá s domácností. V souvislosti s nejmladším synem a jeho sebevraždou ji však napadají otázky, zda něco nezanedbala. Přesto si myslí, že syn věděl, že ať se stane cokoliv, oporu v rodině má.

5.3.1.2 *Těhotenství*

Všechny těhotenství probíhala bez nějakých větších komplikací. Jana to však přikládá také tehdejší nižší informovanosti. Vše se tehdy považovalo za přirozené. Nějaké výrazné chutě v tomto období neměla. Ani nárůst tělesné váhy nebyl nijak enormní. Přebytkových kilogramů se zbavila kojením a staráním se o domácnost. Těhotenství a vývoj dítě v té době nebyl tolik sledovaný jako dnes. S přibývajícími dětmi byly následující těhotenství vždy o něco těžší, a to z důvodu starosti o domácnosti. Jana také zmiňuje věci, které dnes matkám ulehčují práci. V době, kdy byly její děti malé, nebyly žádné jednorázové pleny, věci, oblečení pro děti byl jen omezený výběr. Samotné těhotenství se tehdy nebralo jako omezující stav. Všechny běžné věci obstarávala až do vysokého stupně těhotenství sama.

5.3.1.3 *Porod*

Porody proběhly bez větších problémů. Stejně tak šestinedělí. I když sama Jana přiznává, že to mohlo být způsobeno tím, že se o spoustě věcí tehdy nemluvilo. Neměla tedy možnost zjistit, co je ještě normální a co již ne. Všechny děti se narodily zdravé, s nadprůměrnou porodní váhou (všechny děti vážily něco ke čtyřem kilogramům).

V té době nebylo možné, aby byl manžel při porodu. Všechny Janiny děti se narodily v porodnici. Přístup zdravotnického personálu byl veskrze neosobní.

Všechny své děti kojila – v průměrné délce asi 8 měsíců.

5.3.1.4 *Výchova*

Jana považuje svoji výchovu za poměrně přísnou. Všechny její děti se relativně brzy osamostatnily. Dnes má pocit, že se jí její důslednost vyplatila. Je hrdá především na to, že se jí podařilo vštípit svým potomkům základy slušnosti a úcty ke druhým.

Vzhledem k tomu, že Jana pracovala dlouhou dobu v mateřské škole, může poměrně dobře srovnat dnešní a dřívější způsob výchovy. Někdy má pocit, že rodiče své děti rozmazlují více než je zdravo. Děti jsou však podle ní pořád dětmi, pořád je zajímají ty samé věci. Za nejdůležitější považuje především čas, který rodiče s dětmi tráví. Podle Jany je na dítěti vždy vidět, jak moc se mu rodiče věnují.

Jana a celá její rodina utrpěla v poslední době velkou ztrátu – její nejmladší syn Jan spáchal sebevraždu. I díky svým životním zkušenostem a možnosti srovnání, je to pro Janu to nejtěžší, co ve svém životě prožila a zřejmě ještě prožije. Rodina se s celou situací vyrovnává velmi pomalu. Janě však nečiní problém o Honzovi mluvit. Vždy o něm hovoří s velkou láskou. Racionálně si je vědoma, že na synově smrti nenese žádnou vinu a v žádném případě jí nemohla zabránit, emocionálně však s touto situací není ještě plně ztožněna.

Po nedávném odchodu z práce je Jana plně vytížená jako babička. Její čerstvě narozená vnučka jí pomáhá zapomenout na rodinnou tragédii. Vzhledem k tomu, že její dcera bydlí nedaleko, vytvořily si s dcerou rituál večerního koupání. Do péče o vnučku je plně zapojen také dědeček, Janin manžel. Pravidelně ji vozí na odpolední procházky.

5.3.1.5 *Role partnera*

V době Janiných těhotenství nebylo možné, aby byl manžel u porodu. Sama Jana si ani svého muže u porodu neumí představit.

Janin manžel se jí snažil s dětmi pomáhat, hlavní břemeno výchovy však leželo na Janě. Karel hrál v rodině roli toho přísnějšího. Když děti zlobily více než obvykle, stačilo pohrozit tatínkem. Dnes je Karel především dědečkem. Jana i Karel se velmi snaží nevměšovat do nově založených rodin svých dětí. I ve veřejných sporech svých dětí zůstávají stranou.

5.3.1.6 *Zaměstnání*

Se svým prvním dítětem byla Jana na mateřské dovolené asi dva roky. Poté nastoupila do práce jako kuchařka v mateřské škole. Malý Karlík chodil do jesliček. Následující mateřská dovolená se protáhla na osm let. Poté opět nastoupila do mateřské školy, nejprve jako kuchařka, později jako vychovatelka.

Díky manželovu dobře placenému zaměstnání (řemeslník) na tom rodina nebyla po finanční stránce nějak špatně. Výši své mateřské si Jana již nepamatuje. S odstupem let je Jana ráda, že s dětmi strávila tolik let doma, a že se jim mohla plně věnovat.

Podle Jany je ideální nástup do zaměstnání asi kolem čtyř let věku dítěte.

5.3.2 **Petra**

Petra je Janinou dcerou. Její 35 let, vdávala se ve svých 33 letech. Manžel pracuje v Liberci ve státních službách a domů jezdí jednou za 14 dnů. I proto je nesmírně vděčná za mamčinu pomoc.

5.3.2.1 *Mateřství*

Mateřství Petra popisuje jako naprostou změnu dosavadních hodnot. Pro Petru byla vždy důležitá sebe prezentace, velmi na sebe dbala. Po narození dcery jí tyto věci přišly jako naprosto nedůležité a podřadné. Otěhotnět se jí podařilo ihned po svatbě, dítě bylo tedy plánované. Narodila se jí dcera. Vzhledem k Petřině věku bylo těhotenství považováno za rizikové. Sama sebe hodnotí jako dobrou matku, dceři se věnuje maximálně.

5.3.2.2 *Těhotenství*

Její těhotenství probíhalo v poklidu, poměrně hodně přibrala. Ani u Petry se neprojevily žádné výrazné těhotenské chutě. Dávala si však větší pozor na své stravování – jedla pravidelněji a vybírala si kvalitnější potraviny. Obrovskou stresovou zátěží pro ni byla smrt bratra. Měla strach, zda se taková obrovská psychická zátěž nepodepíše na dítěti. Vzhledem k jejím vyššímu věku a prvnímu těhotenství podstoupila také řadu vyšetření, mezi nimi také genetické vyšetření plodu.

Ze společenského hlediska se necítila kvůli svému stavu nijak vyloučená. Nadále dělala věci, na které byla zvyklá, byla na sebe však opatrnější.

Petra pracovala asi do čtvrtého měsíce těhotenství. Poté ji lékař předepsal nemocenskou.

5.3.2.3 *Porod*

Vzhledem k Petřině drobné postavě a velikosti dítěte bylo již v době těhotenství jasné, že porod bude veden císařským řezem. Vzhledem k Petřiným náhlým zdravotním komplikacím před porodem byla zvolena celková anestezie. Petře se narodila zdravá, přes čtyři kilogramy vážící holčička.

Poporodní období bylo pro Petru těžší, než sama čekala. Z porodu se zotavovala těžce, rány se hojily pomaleji. Malou Stelu ihned začala kojit. Petra Stelu stále ještě kojí, ale samozřejmě ji již přikrmuje.

Petra ani v době těhotenství neměla obavy, že by se o dceru neuměla postarat. Nezanedbatelnou oporou jí byla maminka, které se o ni již v době těhotenství pečlivě starala.

5.3.2.4 *Výchova*

Petra si na dceru nemůže stěžovat, již od počátku Stela pravidelně spala, budila se pouze na krmení. Větší nepokoj zažila pouze při růstu zubů.

Přestože Petra pochází z početnější rodiny, další dítě již neplánuje. Proto si chce dceru užít, ale zároveň se již těší na návrat do práce.

5.3.2.5 *Role otce*

Petřin manžel u porodu vzhledem k situaci nebyl, jeho přítomnost však ani tak nebyla plánovaná.

Vzhledem k jeho nepřítomnosti během týdne a stáří malé Stely se o jeho výchově zatím nedá mnoho říct. Petře však vadí, že manžel i nadále vyžaduje stejný servis jako před svatbou a odmítá přijmout fakt, že situace a priority se změnily.

5.3.2.6 *Zaměstnání*

Petra si zvykla být po finanční stránce soběstačná, i proto ze začátku manželství nepožadovala po manželovi výraznější finanční spoluúčast na chodu domácnosti. Po porodu se však situace výrazně změnila, což Petřin manžel nese s nelibostí. I proto chce Petra nastoupit do zaměstnání dříve, než plánovala.

5.3.3 *Aneta*

Aneta je dcerou nejstaršího Janina syna Karla. Aneta má 22 let, je svobodná a má dceru Amálku (2 roky). Aneta je kosmetička, touto prací si na rodičovské dovolené i přivydělává a zároveň si dodělává maturitu.

5.3.3.1 *Mateřství*

Pro Anetu je mateřství bezpodmínečnou láskou, dcera je pro ni vším. Nikdy nevěřila, že v ní dokáže její vlastní dítě vyvolat tak silné emoce. Dítě nebylo plánované, ale o potratu Aneta nikdy neuvažovala. Věděla, že by si dítě do dvou let stejně chtěla.

5.3.3.2 *Těhotenství*

Ze začátku těhotenství měla Aneta silné nevolnosti, které však kolem pátého měsíce přešly. Pravidelně chodila na lékařské kontroly, nejvíce se těšila na své první ultrazvukové vyšetření.

5.3.3.3 *Porod*

Během těhotenství nijak výrazně nepřibrala, lékař ji však upozorňoval, že dítě je velké a existuje možnost, že bude rodit císařským řezem. Předpověď se nakonec nevyplnila a Aneta rodila přirozeně pomocí epidurální anestezie, i díky ní má na porod veskrze pozitivní vzpomínky.

5.3.3.4 *Výchova*

Aneta přiznává, že dceru rozmazluje. Ví, že by neměla, ale nedokáže si pomoci. Zatím má však pocit, že Amálka její slabosti nijak nezneužívá. Aneta to připisuje i tomu, že Amálka se pohybuje zejména v kolektivu dospělých, rychle si zvyká na cizí lidi. Je velmi zvědavá a nestydí se.

5.3.3.5 *Role otce*

Anetin přítel nebyl u porodu přítomen. O dceru se však umí postarat, umí ji vykoupat i přebalit. Jenom když byla Amálka malá, bál se ji vzít do náruče, aby jí neublížil.

5.3.3.6 *Návrat do zaměstnání*

Aneta příležitostně pracuje již nyní. Je ráda, že je její práce flexibilní. Plně se do zaměstnání chce vrátit asi už za rok. Amálku chce pomalu zvykat na mateřskou školu.

6 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

Obsah a význam mateřství zůstává i po několik generací stále neměnný. Ženy ho chápou jakou významnou a podstatnou součást svého života. Nejmladší generace však již vidí i jinou alternativní náplň života ženy, než pouze mateřství. Pro nejstarší generaci je mateřství tím, co určuje podstatu ženina života. Nejstarší generace vidí v mateřství až jakýsi sebeobětující se rys, nejmladší generace mateřství nevidí tak fatálně.

Všechny ženy bez ohledu na generaci své děti milují. V nejstarší generaci však nebylo příliš obvyklé dávat mateřskou lásku najevo, souviselo to také s patriarchálním vzorem rodiny, který byl u nejstarší generace ještě velmi silný. S tím souvisela i přísná výchova. Nejmladší generace žen je ve své výchově benevolentnější.

Ženy nejstarší generace se nejprve vdávaly, a teprve potom měly děti. U prostřední generace se některé ženy vdávaly již těhotné. Pro nejmladší generaci již manželský svazek k početí a výchově dítě není nutný.

Přestože většina žen napříč generacemi otěhotněla neplánovaně, všechny své dítě chtěly a neuvažovaly o potratu. Těhotenství bylo snášeno různě. Zatímco nejstarší generace musela pracovat až do vysokého stupně těhotenství, nejmladší generace byla v době těhotenství daleko opatrnější. Je to dáno i tím, že u nejstarší generace bylo těhotenství něčím naprosto běžným. Dnes je těhotenství považováno za výjimečný stav, což souvisí i s nízkým počtem dětí. U nejstarší generace se pak objevilo i úmrtí potomků, které však bylo bráno jako přirozená součást života. Střední a nejmladší generace popisovala těhotenství jako stav „těšení se na dítě“.

Porod byl pro většinu žen nepříjemným zážitkem, často umocněný neprofesionálním zdravotnickým personálem.

Ženy všech generací kojily, nejdelší dobu pak ženy střední a nejmladší generace. Všechny se také shodly na prospěšnosti kojení, jak ze zdravotního, tak emocionálního hlediska.

Všechny generace pak spojuje pojetí dítěte jako hodnoty, která dá jejich životu jiný směr.

Rozdílné pohledy panovaly ve výchově. Nejmladší generace bere dítě spíše jako rovnocenného partnera, mnohé z nich však o výchově svých dětí ještě nemají jasno. Nejstarší generace zastávala ve výchově spíše autoritativní přístup. Podobně tomu bylo i u generace

prostřední, kde ještě stále převažovalo stanovisko přísné výchovy. Ženy nejmladší generace přiznávají, že své děti někdy rozmazlují.

Žádný z partnerů či manželů nebyl u porodu. Muži nejstarší generace začaly dítě vnímat, až trochu povyrostlo. Do té doby byla veškerá péče na ženě. Muži nejmladší generace se o dítě dokáží plně postarat.

Všechny ženy se považovaly za dobré matky. U nejstarší generace je vidět jistá míra sebereflexe, některé věci by z dnešního pohledu změnily. Všechny matky nejstarší a střední generace však byly s výsledky své výchovy spokojeny a své děti považují za slušné lidi. Mladé ženy přiznávají, že začátku cítily v přístupu k dítěti jistou bezradnost.

Za ideální dobu rodičovské dovolené bylo označeno období tří let, víceméně se na tom shodly všechny ženy napříč generacemi.

ZÁVĚR

Cílem diplomové práce byla snaha zmapovat individuální představy žen tří generací o mateřství a dítěti. Základní myšlenkou této práce je předpoklad, že být matkou znamená mít dítě. Především v rovině představ lze předpokládat určitý vliv sociálně vytvořeného pohledu na mateřství a dětství. Současné pojetí mateřství je na jednu stranu ovlivněno přetrvávajícím kultem mateřství, na druhou stranu pak feminismem, který ženám umožnil otevřeně o mateřství mluvit.

Významnou roli hraje také pojetí mateřství, kdy je mateřství chápáno jako instiktivní, biologicky podmíněné chování nebo je vnímáno jako sociální konstrukt.

Názory na mateřství se historicky proměňují. Počátek dvacátého století byl silně ovlivněn psychoanalytickou teorií Sigmunda Freuda, která zasáhla i oblast mateřství. Ve druhé polovině dvacátého století pak pomohla odtabuizovat téma mateřství druhá vlna feminismu.

Pojetí mateřství tak ovlivňují nejen samy ženy, ale také politické události (socialistické zřízení v Československu), proměna tradičních mužských a ženských rolí, ale také nároky společnosti, které jsou na matky kladeny.

Výzkum ukázal, že k tomu, aby se ženy staly matkami, není již potřeba instituce manželství, ženy na sebe v těhotenství dávají mnohem větší pozor. Přestože je již běžnou praxí přítomnost partnera u porodu, ani jedna z dotazovaných žen danou možnost nevyužila.

Vzhledem k tomu, že o mateřství jako takovém již bylo napsáno velké množství materiálů, vidím hlavní přínos své práce především v tom, že se tato studie zabývá mateřstvím z hlediska pohledu odlišných generací na mateřství. Svou práci chápu především jako sociologický vhled a možnost posoudit generační rozdíly a shody v mateřství.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BADINTER, E. *Materská láska*. Bratislava: Aspekt, 1998. 277 s. ISBN 8085549042.
- [2] BARTLETT, J. *Will You Be Mother? Women Who Choose to Say No*. New York: New York University Press. 1995. s. 243. ISBN 0814712444.
- [3] BLÁHA, A. I. *Sociologie dětství*. 2. opravené a doplněné vyd. Praha: Dědictví Komenského, 1930. 246 s.
- [4] CAMPIONE, F. *Mateřství*. Novina: Praha. 1941.
- [5] DENZIN, N. K. *Collecting and interpreting qualitative materials*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications. 1998. s. 107-154.
- [6] FRIEDAN, B. *Feminine mystique*. Praha: Pragma, 2002. 596 s. ISBN 8072058932.
- [7] GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. 595 s. ISBN 8072031244.
- [8] GJURIČOVA, Š. Konstrukce gender: maskulinita a feminita z odlišných perspektiv. In *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund. 1999. s. 69 – 80.
- [9] HAVELKOVÁ, H.. Druhá vlna feminismu. In *Ženská práva jsou lidská práva*. Brno: Nesehnutí. 2002 s. 14-20. ISBN 8090322808.
- [10] HEITLINGER, A. *Životy mladých pražských žen*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. 207 s. ISBN 8085850567.
- [11] HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Praha: Portál, 2004. 228 s. ISBN 8071788880.
- [12] HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 8073670402.
- [13] HORSKÁ, P. Z historie ženy-matky a ženy-partnerky. In VODÁKOVÁ, A. a VODÁKOVÁ, O. (eds.) *Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. s. 90-102. ISBN 80-86429-18-0.

- [14] JANOUŠKOVÁ, K. *Krkavčí matky?* Brno, 2004. s. 89. Diplomová práce Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně na Katedře sociologie. Vedoucí diplomové práce Radim Marada.
- [15] JANOUŠKOVÁ, K., SEDLÁČEK, L. Jiné mateřství. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 2005, roč. 6, č. 1: s. 19–22.
- [16] KARSTEN, H. *Ženy - muži*. Praha: Portál, 2006. 183 s. ISBN 807367145X.
- [17] LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006. 376 s. ISBN 8071856479.
- [18] MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují: eseje z dětské psychologie*. Vyd. 2. Praha: Portál, 1995. 108 s. ISBN 8071780588.
- [19] MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. Vyd. 2. Praha: Avicenum, 1989. 335 s.
- [20] MATĚJČEK, Z.; LANGMEIER, J. *Počátky našeho duševního života*. Praha: Panorama, 1986. 365 s.
- [21] MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. 124 s. ISBN 8090142478.
- [22] MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing. 2006. 332 s. ISBN 8024713624.
- [23] MOŽNÝ, I. *Proč tak snadno...: některé rodinné důvody sametové revoluce: sociologický esej*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1991. 81 s.
- [24] MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 311 s. ISBN 808642958X.
- [25] MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 251 s. ISBN 8085850753.
- [26] NICOLSON, P. *Poporodní deprese*. Praha: Grada, 2001. 147 s. ISBN 8071699381.
- [27] NOSÁL, I. (ed.) *Obrazy dětství v dnešní české společnosti: studie ze sociologie dětství*. Brno: Barrister & Principal. 2004. 203 s. ISBN 8086598802.

- [28] NOSÁL, I. Socialni konstrukce dětství v biografických vypravěních: dětství mezi socialismem a post-socialismem. In Plaňava, I. a Pilát, M. *Děti, mládež a rodina v období transformace*. Brno: Barrister and Principal. 2002. s. 190–200. ISBN 8086598365.
- [29] OAKLEY, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000. 171 s. ISBN 8071784036.
- [30] PLICHTOVÁ, J. *Metódy sociálnem psychologie zblízka: kvalitatívne a kvantitatívne skúmanie sociálnych reprezentácií*. Bratislava: Media. 2002. 350 s. ISBN 8096752553.
- [31] POSPĚCHOVÁ, P. *Obraz dětství ve vyprávění seniorů*. Brno, 2004. s. 129. Diplomová práce na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně na Katedře sociologie. Vedoucí diplomové práce Igor Nosál.
- [32] PROKEŠ, J. *Dětský svět v české próze 60. let XX. století*. Brno: Masarykova univerzita, 2003. 209 s. ISBN 8021030402.
- [33] PŘÍHODA, P. Znamení času. *Přítomnost*, 1992. s. 24-25.
- [34] RENZETTI, C. M; CURRAN, D. J. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. 642 s. ISBN 8024605252.
- [35] RIDLEY, M. *Červená královna: sexualita a vývoj lidské přirozenosti*. Praha: Mladá fronta, 1999. 322 s. ISBN 8020408258.
- [36] RUDDICK, S. *Thinking Mothers*. New Orleans: Newcomb College. 1991.
- [37] ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Panorama, 1990. 435 s. ISBN 8070380780.
- [38] SAYERSOVÁ, J. *Matky psychoanalýzy*: Praha: Triton, 1999. 253 s. ISBN 8072540351.
- [39] ŠVEJCAR, J. *Péče o dítě*. Praha: Avicenum, 1975. 363 s.
- [40] WILLI, J. *Psychologie lásky: osobní rozvoj cestou partnerského vztahu*. Praha: Portál, 2006. 250 s. ISBN 8071789828.